

KARS ANTLAŞMASI, NAHÇIVAN’LA BAĞLI SİYASİ MESELELER ÜZERİNE YENİ BİR DEĞERLENDİRME VE ERMENİ İDDİALARI

Emin ŞİHALİYEV*

ÖZET

Bu çalışmada Azerbaycan’ın ayrılmaz bölgesi olan Nahçıvan’ın jeopolitik konumu ve Türk Dünyası’nda taşıdığı önem analiz edilmiş, “Türk kapısı” kimliğini hangi şartlar altında koruduğu açıklanmıştır. Nahçıvan’ın toprak bütünlüğünün korunması ve statüsünün Kars Antlaşması ile kazanması tarihi bir gerçektir, fakat bu antlaşmaya, dolayısı ile “Türk kapısı”na giden yol nereden başlar? Çalışmamızda hem bu sorunun cevabı, hem de Rusya’nın gizli planları, Kars Antlaşması’nın imzalanmasında önemli pay sahibi olan Behbud Bey Şahtatinski’nin faaliyetleri ile ilgili farklı yaklaşımlar ve tartışmalı tarafları ortaya konulmuştur. Makalede aynı zamanda Kars Antlaşması’nın iptali ile bağlı Ermenilerin faaliyetleri de analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kars Antlaşması, Nahçıvan, Behbud Bey Şahtatinski, Ermeni İddiaları

THE TREATY OF KARS, A NEW ASSESMENT ON POLITICAL QUESTIONS CONNECTED WITH NAKHCHIVAN AND ARMENAIN CLAIMS

ABSTRACT

In this article was analysed geopolitical position of Nakhchivan the constituent part of Azerbaijan and the decisive importance in the Turkish World. Nakhchivan was protected itself “Turkish gate” identity under the hard condition. The gaining of territorial integrity and autonomy status of Nakhchivan is a historical fact, but from where begins the way towards Kars Treaty and Turkish gate? In this article was explain the answer of this question, secret plans of Russia, disputed aspects and distinctive approaches connected with the activities of Behbud Bek Shahtakhtinsky the leading person of the Kars Treaty and was analysed the Armenian activities including annul the Kars Treaty and the Armenian claims against the Nakhchivan.

Key words: The Treaty of Kars, Nakhchivan, Behbud Bek Shahtakhtinsky, Armenian Claims

*Doç. Dr. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Şubesi, Nahçıvan Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

e-mail: emin.amea@yahoo.com

Giriş

Dünyanın siyasi haritasına bakıldığı zaman Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan bu haritada küçük bir yeri işgal eder, ama jeopolitik konumu itibarile son derece büyük öneme sahiptir ve bu küçük bölge tüm Türk Dünyası'nı bir-birine bağlayan bir koridor, Türkiye ile Türk Devletleri arasında irtibatı sağlayan bir köprüdür. Büyük Atatürk'ün değımiyle "Türk'ün kapısı"dır (Hacıyev, Habibbeyli, 2007: 14). Bu kapının açık olması demek Türk Dünyası'nın uluslararası politikada siyasal gerçeklik kazanmasının önünün açık olması ve Türk Dünyası'na vücut veren devlet ve toplulukların güçlü olması demektir.

Nahçıvan Kars Antlaşması, dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sayesinde Türk kapısı olarak mevcudiyetini muhafaza etmiştir. XX yüzyılın başlarından Nahçıvan'ın Ermeni işgalinden kurtulmasında, yerli kuvvetlere askeri ve manevi destek olmada, güçleri birleştirmede Türkiye'nin rolü inkar edilemez. Bu destek olmasaydı, Nahçıvan Türk kapısı şeklini kaybedecekti. Dolayısı ile, Kars Antlaşması olmasaydı, Nahçıvan herhalde büyük ihtimalle Azerbaycan'ın değil, Ermenistan'ın sınırları içerisinde olacaktı. Kars Antlaşması ile Türk kapısı kimliğini muhafaza eden Nahçıvan Azerbaycan ve Türkiye açısından kazanç ise Ermenistan için büyük kayıp olarak nitelendirilmektedir. Ermenilere göre Nahçıvan Ermenistan'ın tarihi parçasıdır ve çok verimli topraklara sahip olduklarından buranın elde edilememesi Ermenistan'ın ekonomisi için büyük bir kayıptır. XX yüzyılın başlarında Ermenistan'ın ilk Başbakanı Ovanes Kaçaznuni'ye göre, Ermenistan Şerur ve Nahçıvansız yaşayamazdı (Kaçaznuni, 2005: 119). Bu bakımdan Kars Antlaşması Türkiye ve Azerbaycan açısından büyük önem taşımaktadır.

Kars Antlaşması Ve "Türk Kapısı"Na Giden Yol, Rusya'nın Gizli Planları

Kars Antlaşması ve Nahçıvan'ın milli devletçilik mevcudiyetini, dolayısı ile "Türk kapısı" kimliğini koruması çok zor şartlar altında gelişmiştir. Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün korunması ve statüsünün Kars Antlaşması ile kazanması tarihi bir gerçektir, fakat bu antlaşmaya giden yol nereden başlar? Bu husus bir çok bakımdan önemlidir. Bir taraftan Ermeniler Nahçıvan'ı işgal etmek niyetinde ve bölgeye sürekli saldırılar düzenlemekte, diğer taraftan da Sovyet Rusya Nahçıvan'ı Ermenistan'a hediye etmekle Ermenilerin gönlünü kazanmaya çalışmaktaydı. Nahçıvan Sovyet Rusya'nın ideoloji mücadelesinin kurbanıydı. Bunun en iyi örneğı büyük çoğunluğu Ermeni Taşnak-Bolşeviklerinden oluşan Bakü Sovyeti'nin 1 Aralık 1920 tarihli beyannamesi ve Ermenistan İnkılap Komitesi'nin 26 ve 28 Aralık 1920 tarihli beyannameleridir (Habibbeyli, 2011; Hacıyev, 2011). Bu beyannamelerde Nahçıvan ve de Zengezur Ermenistan'a hediye edilmişti ve kuşkusuz arkasında bir takım amaçları olan Sovyet Rusya – Moskova vardı.

Öncelikle Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk adımı olan İnkılap Komitesi 29 Kasım 1920'de kurulmuştu (Atnur, 2001: 407). Ancak Sovyet Rusya Hükümeti bir an önce Ermenistan'ın sovyetleşmesini istiyordu. Fakat yönetim Taşnakların elindeydi ve senelerdir Nahçıvan'ı savaarak alamıyordu. Sovyet Rusya Hükümeti bu işlemleri nasıl gerçekleştireceğini iyi planlamıştı.

Taşnakların senelerden beri savaşıarak alamadığı Nahçıvan ve Zengezur Ermenistan'a hediye edilecekti. Böylece savaşla alınamayan bölgeler kalemle hediye edilerek Taşnaklar gözden düşürülecek, ahalinin ruhu tatmin edilerek onların yeni Sovyet yönetimine ısınması sağlanacaktı¹ (ve ayrıca bkz: Atnur, 2001: 407)

Rusya'nın hareket tarzına göre takip ettiği siyaset Binbaşı Veysel Bey'in 1920 yılının Ocak ayı sonlarında Nahçıvan'ın Fevkelade Komiseri Bahadır Velibeyov'a ve Revkom Reisi ile Komünist Parti Başkanına gönderdiği mesajda da tam olarak anlatılmaktadır: "Ermeni milleti görsün ki, Taşnak Ermenistanı'nın iki yıldan beri savaş ile alamadığı bir yeri Sovyetler bir söz ile alıyor. Bu suretle Ermenistanın milli arzuları yerine geldiği için Ermeni milleti Sovyetlere diğer milli hedeflerinin de yerine geleceği ümidi ile ısınacaktır".²

Anlaşılabacağı üzere, Nahçıvan ve Zengezur'un Ermenistan'a verilmesini öngören Azerbaycan İnkılap Komitesi'nin 1 Aralık ve Ermenistan İnkılap Komitesi'nin 26-28 Aralık 1920 tarihli beynannamelerinin arkasında sırf Moskova vardı. Kuşkusuz Rusya Nahçıvan'ı Ermenistan'a hediye etmekle Türk Dünyası'nı bir-birine bağlayan koridoru, "Türk kapısı" Nahçıvan'ı ortadan kaldırmayı planlamıştı. Fakat Rusya'nın ve Ermenistan'ın Türk Dünyası'nın geleceğine yönelik bu planını Azerbaycan'ın Adliye Komiseri Behbud Bey Şahtatinski bozdu.

15 Aralık 1920'de Nahçıvan'a gelen Azerbycan İnkılap Komitesi üyesi ve Adliye Komiseri Behbud Bey Şahtatinski ahaliye gerçeği söyledi. Nahçıvan Ermenistan'a verilmişti ve şayet kendisi bu karar esnasında Bakü'de bulunmuş olsaydı, razı olmayacaktı (Seferli, 2011: 13). Onun gizli faaliyeti sonucu 1921 yılı Ocak ayı başlarında oylama yapıldı. Ahalinin büyük çoğunluğu Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın himayesinde müstakil Sovyet Cumhuriyeti olarak kalmasını arzu etmekteydi. Yapılan bu oylama kendisinin askeri-politik önemine göre Moskova ve Kars Antlaşmalarına eşit öneme sahiptir. Eğer bu seçim yapılmıyaydı, Moskova ve Kars Antlaşmalarına gerek kalmayacaktı (Habibbeyli, 2011). Türk Dünyası'nı bir-birine bağlayan, irtibatı sağlayan bir köprü gibi Nahçıvan'ın "Türk kapısı" olarak milli devletçilik mevcudiyetini muhafaza etmesi bir komünist olmasına rağmen Behbud Bey Şahtatinski'nin azimli faaliyeti sonucu mümkün olmuştur. Şahtatinski'nin bu faaliyeti onun asıl milli politikacı olduğunun da bariz örneğidir.

Behbud Bey Şahtatinski'nin Faaliyetleri Üzerine Farklı Yaklaşımlar Ve Tartışmalı Boyutları

Bazı kaynaklarda Behbud Bey Şahtatinski hakkında "bütün hayatını, varlığını Ruslara adayan insan", "Rus ajanı" gibi ifrata varan ifadeler de yer almaktadır. Okuyoruz: Azerbaycan ve Sovyet Hükümeti'nin isteği ile Mart ayı başlarında Moskova'ya gelen Behbud Şahtatinski de Ruslardan yana tavır koymuştu. O, Türk heyetinin Stalin ile yaptığı bir görüşme esnasında kendisine fikri sorulunca, "sizin Nahçıvan'la ne münasebetiniz var? O, Rusya'nındır" demişti... Rıza Nur, Behbud Şahtatinski için "bütün varlığını Ruslara hizmet ve dalkavukluk

¹ATASE, A.6/6686, Kls. 924, D. 6-1, F. 25-5

²ATASE, A.6/6686, Kls. 925, D. 4-8, F. 46

ile temin etmek fikrinde ve ediyor. Bizi sık sık ziyaret ediyor, bizden aldıklarını hemen Ruslara yetiştiriyordu. Mükemmel casusluk ediyordu. Ancak bize karşı Ruslar aleyhinde casusluk süsünü takınıyor ve hakikatte Ruslara hizmet ediyordu” diyordu (Karabekir, 1988: 913).

Eğer Behbud Bey Şahtahinski gerçekten de varlığını Ruslara adanmış olsaydı, Nahçıvan’ın Ermenistan’a verilmesini planlayan ve arkasında sırf Rusya’nın olduğu beyannamelere karşı çıkmazdı. Zira yaptıklarının bedelini de kısa bir süre sonra fazlasıyla ödemiş oldu. Tiflis’te kafasına 4 kurşun sıkıldı (Habibbeyli, 2011; İbrahimzade, 2007: 182-183).

Bir komünist olarak Behbud Bey Şahtahinski’nin Azerbaycan’ın geleceğini Sovyet yönetimine bağlaması tamamen gerçek. O bir komünistti, ama bilimsel objektiflik tarihi şahsiyetlere tektarafı yaklaşımı asla kabul etmez. Şahtahinski’nin faaliyeti o dönemin şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Milli Mücadele liderleri Türkiye’nin geleceğini, kurtuluşunu Sovyet Rusya’ya yaklaşmakta, onunla irtibatla görmüyorlar mıydı?

Türk askeri makamlarının Milli Mücadele’ye destek sağlamak amacıyla Sovyet Rusya ile yakınlaşmaları, Azerbaycan’ın ve Nahçıvan’ın bolşevikleştirilmesinde etkin rol almaları bir gerçektir ve bu husus bazı kesimlerce Türkiye’nin Azerbaycan Türküne ihaneti olarak değerlendirilmektedir. Araştırmacı yazar İbrahim Ethem Atnur bu konuda yazıyor: “Bu fikir ilk bakışta doğru gözükebile şü bir gerçektir ki, Türk askeri makamlarının yardımı olmadan dahi bu bölgeler Sovyetleşecekti. Onların bolşevik kuvvetlerine karşı koyacak yeterli gücü yoktu. Türk subaylarının rolü ancak hadiseleri biraz çabuklaştırmak olmuştur” (Atnur, 2001: 355).

Sözüm ona, ister Türkiyeli, isterse de Azerbaycanlı araştırmacılar problemin ortaya konulmasında objektifliği korumaya çalışsalar da Türkiyecilik ve Azerbaycancılık unsuru ön planda tutulmakta ve bazı meselelere farklı açılardan yaklaşılmaktadır. Özellikle bu tür hususlar yazarların probleme sırf ideoloji açıdan yaklaşımı ile ilintilidir. Örneğin Azerbaycanlı araştırmacıların da dikkatini çeken bir husus Kazım Karabekir Paşa’nın Türk askeri makamlarının Bolşeviklerle ilişkiye ne kadar önem verdikleri ve bunu Nahçıvan ahalisine duyurulmak üzere hazırladığı 14 Temmuz 1920 tarihli beyannamedir. Okuyoruz:

“...İngiliz ve Fransız Hükümetleri Türkiye’nin ve İslamiyet’in mahvı için çalışmaktadırlar. Bu sebepten bizim ve alem-i İslam’ın çaresi ancak Bolşeviklerle uyuşmak ve irtibat yapmakla olur. Buna karar verilmiştir ve siyaseten de işe başlanmıştır. Nahçıvanlıların mukadderatı şüphe yoktur ki, Türkiye, Azerbaycan ve Rus Sovyet Hükümetleri arasındaki müzakere ile taayyün edecektir. Nahçıvan ve havalisinin bunu iyice anlayıp düşünmeleri ve Bolşeviklerle bir an önce birleşmeye çalışmaları lazımdır...

...Biz Nahçıvanlılara en zayıf, en kederli, en dertli zamanlarında bile her fedakarlığı yaptık. Daha fazlasını yapmaya milletin takati yoktur. İş böyle iken Nahçıvan’da bizimle Bolşeviklerin birleşmesine mani olacak kimselerin bulunmasını ve Bolşeviklere mukavemet etmek küstahlığına çalışıldığını işidilmekle

dilhunum. Eğer Nahçıvan hala selametini göremiyorsa, kendisini karşılayan felaketlere hazır olsun...

...Benim bildiğim Nahçıvan fedakardır ve fukaray-i ümmettir. Bazı cebini sevenlerin şerrinden biçare halkı kurtarmak için size ilan ediyorum ki, selametiniz Bolşevik Azerbaycan Hükümetiyle anlaşmaktır. Böyle yaparsa hem kendisini, hem de bizi kurtarır...³

Paşa TBMM Başkanlığı'na gönderdiği 17 Temmuz tarihli telgrafında Nahçıvan'da Bolşeviklerin herhangi bir tehlike ile karşı karşıya kalmamaları için gerekli tedbirleri aldığını ifade ediyor, ancak meclisin de bu hususta faaliyete geçmesini istiyordu.⁴

Bazı belgelerde de Bolşeviklerin Azerbaycan'da yaptıkları şeylerden ötrü söylenen sözlerin hep iftira, hep İngiliz entrikası olduğu belirtilmektedir.⁵

Bu beyanname Karabekir Paşa'nın ve dolayısı ile Milli Mücadele liderlerinin Ruslara ne kadar inandığının göstergesidir. Gerçek şu ki, bir yandan Milli Hükümet'in diplomatik alanda tanınması meselesi, öte yandan içinde bulunduğu her bakımdan yalnızlık dolayısıyla yardıma olan ihtiyaç Sovyetlerle ilk elden temasa geçmeyi zorunlu kılmıştır. Bu, Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milli'ye dayanan politikası idi (Armaoğlu, 1991: 310). Belirtmek istediğimiz, bu hususlar o dönemin şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Kuşkusuz, kaynaklarında Behbud Bey Şahtatinski'nin Türk siyasetine yakın faaliyet izlediği de yer almaktadır. Belirtiliyor ki, Behbud Bey'in önderliğinde halka komünizmin prensipleri çok yumuşak kelimelerle anlatılmakta, aynı zamanda Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar saygı ve sevgiyle anılmaktadır (Atnur, 2001: 353). Hatta Behbud Bey'in Nahçıvan'ın Ermenistan'a hediye edildiği haberini tepki ile karşılayan endişe içerisindeki halka yaptığı konuşma son derece önemlidir:

“Siz toprağınızla birlikte kendi bağımsızlığınızı istiyorsanız, burada güvenilebileceğiniz yegane kuvvet Türkiye askerleridir. Halk bu askerler etrafında sıkıca birleşmelidir. Sizin bağımsızlığınızı ve topraklarınızı yalnızca onlar koruyacak, sizi ağır felaketlerden kurtaracaktır” (Atnur, 2001: 411).

Gerçekten de Behbud Bey Şahtatinski'nin de söylediği gibi, Nahçıvan Türkiye Cumhuriyeti sayesinde topraklarını korumuş, Türk kapısı olarak mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Fakat bu mevcudiyetin altında Behbud Bey Şahtatinski'nin de imzası olduğu gözden kaçmamalıdır.

Yıllardan beri Azerbaycan ile Ermenistan arasında anlaşmazlık konusu olan, sürekli mücadelelere ve dolayısıyla Ermeni taarruzlarına maruz kalan, Türkiye'nin aktif desteği ile ayakta duran, bu dönemde bağrında Türk ve Rus kuvvetlerini barındıran ve son olarak da Ermenistan'a hediye edilmesi düşünülen Nahçıvan, muhakkak ki, Türk ve Rus tarafları arasındaki görüşmelerde yerini alacaktı. Nahçıvan daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye açısından çok önemli idi. Orta Asya'ya açılan bir kapı konumunda bulunması, Ermenistan'a ve İran'a karşı stratejik

³ATASE, A.6/6686, kls. 924, D.6-1, F.1-11

⁴ATASE, A.1/4282, kls. 586, D.115-35, F.13

⁵ATASE, A.6/6686, kls. 924, D.6-1, F.1-11

bir üstünlük teşkil etmesi, ahalisinin tamamen Türk olması Nahçıvan'ı Türkiye için önemli kılan sebeplerdi (Atnur, 2001: 240).

Detaylarına girmeden hemen belirtelim ki, Moskova görüşmelerinde Nahçıvan'ın özerk bir yapıya sahip olması ve başka bir devlete terk etmemek şartıyla himayesinin Azerbaycan'a bırakılması kararlaştırılmış, bölgenin Ermenistan'a verilmemesi için Türkiye ve Rusya garantör ülke olmuşlardı. Türk heyeti Nahçıvan'ı Türkiye himayesine alamamıştı. Ancak bölgenin yine Türklerin elinde kalması temin edilmiş, Nahçıvan Azerbaycan'ın himayesine verilmişti. Yusuf Kemal Bey'in ifadesine göre, "Nahçıvan Müslümanları bir daha katliama maruz kalırsa, Türk Ordusunun bunun karşısında lakayt kalamayacağı da söylenmiş ve zapta geçmiştir" (Tengirşek, 1981: 225-226).

Moskova Antlaşması ile Doğu sınırlarını çizen Türkiye Güney Kafkas Cumhuriyetlerinin her biri ile ayrı-ayrılıkta masaya oturmak istiyordu. Fakat Behbud Bey Şahtahinski'nin "genel anlaşma imzalanmasının Güney Kafkas Cumhuriyetleri ve Türkiye için karşılıklı surette faydalı olduğu, inkılabi zaruretini bunu gerektirdiği" teklifinden sonra 13 Ekim 1921 yılında 20 madde ve 3 ilaveden oluşan genel anlaşma imzalandı (İbrahimzade, 2007: 119).

Moskova Antlaşması'nın benzeri olan Kars Antlaşması'na göre, Nahçıvan bölgesinin statüsü ve sınırları şu şekilde tespit edilmişti: "Beşinci Madde, Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Şuralar Hükümetleri işbu muahedenamenin üç numaralı melfufunda tasrih edilen hudutlar dahilinde olmak üzere Nahçıvan mıntkasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkil etmesi hususunda müttahidü'l fikirdirler" (İbrahimzade, 2007: 120-121).

Antlaşmanın diğer önemli taraflarından biri de kuşkusuz Ermenistan'ın Nahçıvan'ı Azerbaycan toprağı olarak kabul etmesi olmuştur. Böylece, senelerdir Nahçıvan'ı ele geçirmek hususunda etrafı kan gölüne çeviren ve "Nahçıvan ile Şerursuz Ermenistan yaşayamaz" diyen Ermeni yayılmacılığının önüne set çekilmiştir (Atnur, 2001: 446). Moskova ve Kars Antlaşmalarına göre Türkiye'nin Nahçıvan'ın statüsünde taraf ülke olması ile birlikte Ermenistan'ın yapacağı pek bir şey kalmamıştı.

Atatürk ve Haydar Aliyev'in Mirası: Nahçıvan Ve Ermenilerin Bölgeye Olan İddialarının Kültürel, Siyasi Ve Dini Boyutu

Kars Antlaşması müddetsiz imzalanmıştır ve imzalayan devletlerden herhangi birisi bu antlaşmayı tektaraflı olarak kesinlikle bozamaz. Antlaşma 1922 yılı Mart-Haziran aylarında onu imzalayan devletlerin yasama organlarında onaylanmış ve 11 Eylül'de yürürlüğe girmiştir. Burada Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı İğdir vilayetinin Aralık-Dilucu mıntkası ile Nahçıvan'ın Sederek ilçesi arasından geçen Aras nehri aracılığıyla sınır oluşturan 11 km-lik mesafe çok mühim stratejik önemem sahip olduğu için XX yüzyılın başlarında İstiklal savaşı döneminde Mustafa Kemal Paşa Atatürk tarafından İran'dan altın para ödenerek alınmıştır. Bu gerçek Atatürk'ün Azerbaycan'a ve onun ayrılmaz parçası olan Nahçıvan'a, tüm Türk Dünyası'na, Türk Birliği'ne yaklaşımının en parlak tecessümüdür (Habibbeyli, 2000: 41). Mustafa Kemal Atatürk'ün Nahçıvan

hakkındaki düşünceleri de (Nahçıvan Türk'ün kapısıdır gibi – E.Ş.) sadece bir tarih olmayıp, bugünümüz için de son derece önem taşımaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün “Türk kapısı” olarak tanımladığı Nahçıvan Azerbaycan halkının umummilli lideri Haydar Aliyev'in büyük eserlerinden olan Sederek köprüsü aracılığı ile aynı görevleri yerine getirmektedir. Azerbaycan'la Türkiye arasında, Aras nehri üzerindeki Sederek-Dilucu köprüsü Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi dehasının ve Haydar Aliyev'in zamanı yerinde değerlendirme yeteneğinin tecessümüdür.

Bir zamanlar Atatürk gibi büyük önderlerin sayesinde mövcudiyetini muhafaza eden Nahçıvan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu kez Azerbaycan halkının umummilli lideri Haydar Aliyev'in politik dühası neticesinde varlığını korudu. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Başkanı olarak görev yaptığı dönemlerde Haydar Aliyev'in 1992 yılının Mart ayında Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında anlaşmaya yeniden bakılmış ve “Türkiye Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün garantörüdür” fikri bir daha vurgulanmıştır (Hacıyev, 2003: 54).

Bir zamanlar Kars Antlaşması'na göre statüsü ve kaderi belirlenen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin artık günümüzde Azerbaycan dış ilişkileri çerçevesinde diplomasisi bir hayli gelişmektedir. Son dönemlerde çok sayıda ülkelerin Bakü'deki diplomatik korpuslarının, uluslararası organizasyonların başkanlarının Nahçıvan'a yaptıkları ziyaretler bölgenin stratejik önemini göstermektedir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'nın Azerbaycan Cumhurbaşkanı ile görüşlerinin, aynı zamanda 2009 yılının Ekim ayında Türkçe konuşan ülkelerin IX Zirve toplantısının Nahçıvan'da gerçekleşmesi bölgenin nüfuzunun arttığından haber veriyor (Nazımoğlu, 2009: 19). Gerçekten de yüzyıllar boyu geniş kültürel, dini ve milli tellerle bir-birine bağlı olan Azerbaycan, Türkiye ve Orta Asya Türk Devletlerinin meydana getirdikleri entegrasyon cemiyetini yakın perspektifte uluslararası politikanın nüfuzlu merkezlerinden birine çevirme isteklerini ortaya koymuştur. Zirve toplantısının teşkili için Nahçıvan'ın tercih edilmesi büyük önem taşıyan hususlardandır ve bu, toplantının yapıldığı eski toprağın Türk medeniyetine has olduğunun göstergesi ve artniyetli devletlere anlamlı mesajdır.

IX Zirve toplantısının en önemli taraflarından biri de ilk kez perspektifte Türk toplumunun dünya siyasetinin güç merkezlerinden birine çevrilmesine yönelik resmi düzeyde teşebbüsün seslenmesidir (Nazımoğlu, 2009: 21). Tabii ki, Nahçıvan'ın gelişmesi ve mövcudiyeti bazı devletlerin, özellikle Ermenistan'ın işine gelmemektedir. Radikal milliyetçi görüşleriyle tanınan Hai-Taht ideologu Zori Balayan'la Letonya'da yayınlanan “SM – Segodnya” gazetesinin 5 Şubat 1993 tarihli sayısında yer alan röportajda “Dağlık Karabağ faciasının ideologlarından biri olarak öldürülenler ve mülteciler önünde kendinizi suçlu olarak görüyor musunuz?” sorusuna Balayan'ın cevabı “ben bu işi başlattığım için değil, kendi halkımı geç ayağa kaldırdığım için suçluyum. Galiba, bu işi Nahçıvan'dan başlatmaya gücüm yetmedi”, şeklinde olmuştu (SM – Segodnya gazetesi, 1993; Caferli, 2009: 5-6).

Ermenilerin Nahçıvan'la bağlı cesaretlerini mahveden etken işte Kars Antlaşması ile Nahçıvan'ın statüsünün korunması ve Türkiye'nin garantörlüğüdür. Fakat bununla birlikte Ermenilerin Nahçıvan'a yönelik iddialarından vaz geçeceğini düşünmek gerçekte mümkün ve mantığa uygun değildir. Ermeniler bugün de

meseleye aynı talepler açısından bakmaktadırlar. Ermenistan, 1921 yılında Rusya ve Türkiye arasında imzalanmış anlaşmanın, yani Kars Antlaşması'nın lağvedilmesini talep etmektedir. Ermenistan Yazarlar Birliği (EYB) Başkanı Levon Ananyan 16 Mart 2004 yılında EYB binasında yapılan ve Moskova Antlaşması'nın 83. yıldönümü münasebeti ile düzenlenmiş olan konferansta konuşma yaparak şunları belirtmiştir: “Ermenistan için adaletsiz olan, 1921 yılında Sovyet Rusyası ile Türkiye arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nın iptali, Dağlık Karabağ çatışmasının düzene sokulması sürecini hızlandırabilir. Bu anlaşma sonucu tarihi Ermeni toprakları olan Kars, Ardahan, Bitlis ve diğer bölgeler Türkiye'ye, Nahçıvan ise Azerbaycan'a verilmiştir. Kaybedilmiş topraklar 80 bin km. karelik bir alanı kapsamaktadır. Bütün gücümüzle ilk önce Nahçıvan'ın geri alınması için çalışmalıyız” (İsayev, 2010: 411).

Daha sonra katılımcılar Ermenistan Parlamentosu ile birlikte Rusya'nın Devlet Duması, TBMM ve BMT'ye bir bildiri göndermişlerdir. Bildiride Nahçıvan'ın ezeli ve tarihi Ermeni toprağı olduğu belirtilmiş, Nahçıvan meselesi çözülemezse Dağlık Karabağ çatışmasının da bir sonuç vermeyeceğı vurgulanmıştır. Eri van'daki “Nahçıvan Vatansaverler Birliğı” (NVB) Başkanı Rafael Hambarsumyan da “kanımız ve canımız pahasına olsa bile Nahçıvan'ı Türklerden alacağız”, diye belirtmiştir (Şihaliyev, 2004: 315-316).

Anlaşılacağı üzere, Ermenistan Kars Antlaşması'nın müddetsiz ve lağvedilmesinin de çok zor olduğunun farkında. Anlaşmanın önüne geçemeyeceğini anladığı için farklı yöntemlere yönelmektedir. Kuşkusuz en önemli ve tehlikeli yöntem bizim de zayıf olduğumuzu itiraf etmek zorunda kaldığımız enformasyon savaşıdır. Ermenistan'ın bu yöntemle son derece başarılı olduğunun altını çizmeliyiz.

Ermenilerin çeşitli dillere tercüme ettikleri yayınlarda Nahçıvan “Bibliya toprağı” olarak tanıtılmakta ve bu kelime “Ararat”, “Ermenistan” ve “Hıristiyan medeniyeti” kavramları ile özdeşleştirilmektedir. Zori Balayan “Oçak” isimli kitabında “Hıristiyanlık” ve “medeniyet” anlayışlarını aynı kalıp içerisinde göstermekle Hıristiyanlığa itikat eden halkları İslam'a itikat eden halklara karşı koymaya çalışmıştır (Balayan, 1984: 14).

Aynı yönteme diğer Ermeni yazar Armen Haknazaryan'ın “Culfa Ermeni mezarlığının Nahçıvan'daki Azerbaycan resmi makamları tarafından yok edilişi” başlıklı makalesinde de rastlamak mümkündür:

“Bir ülke ancak UNESCO ve ICOMOS'un yerleşik tüzüklerindeki kural ve ilkelere uyarsa, bu örgütlere girmeye hak kazanır. Bir üye sonradan taahhütlerini yerine getirmese onun bu örgütten ihraç edilmesi gerekmez mi?

Nahçıvan'ın Azeri yetkilileri Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli Kültürel Miras Antlaşması'nı ihlal ederek, binlerce Ermeni anıtını (kiliseler, manastırlar, mezarlıklar, vb.) barış zamanında, askerlerin suç ortaklığıyla yok ettiler. Afganistan'da Bamiyan'da Budha abidelerini tahrip eden Talibanları örnek alan Azerbaycan, Nahçıvan'ın asırlar öncesinden kalma tarihi abidelerini yok ederek, bölgenin hiçbir zaman Ermeni toprağı olmadığını ispat edeceğini ümit ediyor. Nahçıvan'daki Ermeni kültürel mirasının devlet eli ile yok edilmesi sadece Ermeni

Ulusuna karşı değil, bütün uygarlığa karşı da işlenen bir suçtur. Culfa Mezarlığı gibi abidelerin imhası, tüm dinlerin kutsal ilkelerinin çiğnenmesidir. Böyle iğrenç bir biçimde, mukaddesata tecavüz suçu işleyen bir ülkenin Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olarak kalmaya hiç hakkı var mıdır?"⁶

Görüldüğü gibi, yazar Azerbaycan'ın resmi makamlarına tehdit savurarak uluslararası organizasyonları seferberliğe, daha doğrusu, tabiri caizse Haçlı seferlerine seslemektedir. Bu çağrıya hemen ses veren Avrupa Parlamentosu Nahçıvan'a bir araştırma grubu göndermeye yeltendi. Halbuki Avrupa Parlamentosu Ermenistan'da ve işgal edilmiş Azerbaycan topraklarında mevcut olan, Azerbaycan halkının milli ruhunu, milli ve dini özelliklerini yansıtan Türk-İslam abidelerinin Ermeniler tarafından tamamen tahrip edildiğini görmezden gelmektedir (bu konuda geniş bilgi için bkz: Zengin, İbayer, 2000: 285-297). Aslında mukaddesata tecavüz suçu işleyen Ermenistan'dır ve bu ülkenin Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olarak kalmaya hakkı yoktur.

Gerçekte Ermenistan'ın sadece Nahçıvan'a değil, Türkiye topraklarına yönelik iddialarda bulunması ve Azerbaycan'la savaş halinde olması bu devletin işgalci konumunu kuvvetlendirmiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın son dönemlerde söylemiş olduğu sözleri medya aracılığıyla artık her kes duymuştur: "Karabağ'ı biz aldık, Ağrı'yı da gelecek kuşak halledecektir".⁷ Resmi ağızdan, Cumhurbaşkanı'nın dilinden çıkan ve Ermenistan'ın gerçek bir işgalci devlet olduğunu yansıtan bu cümleler Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik açık bir tehdittir.

Peki, Ermenistan bu gücü nereden alıyor? Bir şeye dikkat etmek gerekiyor. Öncelikle Türkiye NATO üyesi bir devlettir. Bu kurumun 4-cü ve 5-ci maddelerine göz atalım:

4. madde, tarafların herhangi birinin kendisini tehdit altında görmesi durumunda karşılıklı istişarelerde bulunulacağını hükme bağlamaktadır.

5. madde ise Antlaşmanın en önemli hükmünü getirmektedir. Buna göre, taraflardan birine yapılacak bir saldırıyı ötekiler kendilerine de yapılmış sayacaklardır. Buna karşılık madde üyeleri gerekli görecekları önlemleri almaya çağırmaktadır.⁸

Peki bu yükümlülük yerine getiriliyor mu? Ermenistan'ın NATO üyesi olan Türkiye'ye, onun toprak bütünlüğüne tehdit savurması aynı zamanda NATO'ya yönelik bir tehdittir. Bu tür meseleler yalnız Ermenistan'ın değil, Batı devletlerinin de politik ve dini çıkarları çerçevesinde güncelliğini korumakta ve bunun da mahiyetini her iki unsurun birleşerek perde arkasında saklı bulunan anti-türk ve anti-İslam psikolojisinde aramak gerekir. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen İsmet Paşa'nın 12 Aralık 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söylediği sözler bugün de değerini korumaktadır: "Muhterem arkadaşlarım! Aleyhimize ne

⁶Armen Haghazarian, "Culfa Ermeni mezarlığının Nahçıvan'daki Azerbaycan makamları tarafından yok edilmesi", <http://www.ermeni.org/turkce/vandallar.htm>

⁷http://www.reyhaber.com/index.php?option=com_content&view=article&id=29040&catid=2&Itemid=4

⁸NATO'nun maddeleri ve NATO'nun ilkeleri. <http://bilgiyelpazesi.blogcu.com/nato-nun-maddeleri-ve-nato-nun-ilkeleri-4-nisan-nat/5162254>

vakit diplomatlar siyasi ve fena bir karar vermek isterlerse daha evvel Hıristiyanlar hakkında bir propaganda yaparlar. Bu, artık moda olmuştur” (Gönlübol, Sar, 1974: 80).

Sonuç

Kars Antlaşması ve Nahçıvan’ın milli devletçilik mevcudiyetini, dolayısı ile “Türk kapısı” kimliğini koruması oldukça zor şartlar altında gelişmiştir. XX yüzyılın başlarından Nahçıvan’ın Ermeni işgalinden kurtulmasında, yerli kuvvetlere askeri ve manevi destek olmada, güçleri birleştirmede Türkiye’nin rolü inkar edilemez. Bu destek olmasaydı, Nahçıvan “Türk kapısı” kimliğini kaybedecekti. Dolayısı ile, Kars Antlaşması olmasaydı, Nahçıvan herhalde büyük bir ihtimalle Azerbaycan’ın değil, Ermenistan’ın sınırları içerisinde olacaktı. Türkiye Cumhuriyeti’nin desteği, Mustafa Kemal Atatürk’ün ve Behbud Bey Şahtatinski’nin siyasi faaliyetleri sonucu Moskova ve Kars antlaşmaları ile Nahçıvan’ın statüsü belirlenmiştir. Bu gibi büyük önderlerin sayesinde mövcudiyetini muhafaza eden Nahçıvan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bu kez Azerbaycan halkının umummilli lideri Haydar Aliyev’in politik dühası neticesinde varlığını korudu.

Bir zamanlar Kars Antlaşması’na göre statüsü ve kaderi belirlenen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin artık günümüzde Azerbaycan dış ilişkileri çerçevesinde diplomasisi gelişmektedir. Son dönemlerde çok sayıda ülkelerin Bakü’deki diplomatik korpuslarının, uluslararası organizasyonların başkanlarının, komşu devletlerin başkanlarının Nahçıvan’a yaptıkları ziyaretler bölgenin stratejik öneminin göstergesidir. Özellikle Türkiye ile Azerbaycan ve diğer Türk devletleri arasında yapılan resmi toplantıların Nahçıvan’da gerçekleşmesi bölgenin nüfuzunun arttığından haber veriyor. Bu tür toplantıların teşkili için Nahçıvan’ın tercih edilmesi hem büyük önem taşıyan hususlardandır, hem de eski Türk toprağının Türk medeniyetine has olduğunun göstergesi ve artıynetli devletlere anlamlı mesajdır.

Kars Antlaşması ile Nahçıvan’ın kayıtsız-şartsız Azerbaycan toprağı olduğunu kabul eden Ermenistan günümüzde bu anlaşmanın iptali için taleplerde bulunmakta, bölgenin guya bir zamanlar Ermenistan’ın sınırları içerisinde bulunduğu ve sonradan zorla Türkler tarafından işgal edildiği şeklinde iddialar öne sürerek bu yalanlarını çeşitli vesilelerle dünyaya kabul ettirmeye çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

1. Armaoğlu, Fahir, (1991). “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)”, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 336 s.
2. ATASE, A.1/4282, kls. 586, D.115-35, F.13
3. ATASE, A.6/6686, Kls. 924, D. 6-1, F. 25-5
4. ATASE, A.6/6686, kls. 924, D.6-1, F.1-11

5. ATASE, A.6/6686, Kls. 925, D. 4-8, F. 46
6. Atnur, İbrahim Ethem. (2001). “Osmanlı yönetiminden Sovyet yönetimine kadar Nahçıvan (1918-1921)”, Ankara, TTK yayınları, 488 s.
7. Balayan, Zori, (1984). “Oçak” (Rusça), Erivan, Советакан гдох, 424 s.
8. Caferli, Elman. (2009). “Nahçıvan’da Ermeni-Azerbaycan çatışması”, Bakü, Nurlan, 280 s.
9. Gönlübol Mehmet, Sar, Cem. (1974). “1919-1938 yılları arasında Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Ankara, Sevinç Matbaası, 1974, s. 1-144
10. Habibbeyli, İsa, (2000). “Mustafa Kemal Atatürk’ün Nahçıvan’ın istiklali uğrunda mücadelesi”, Nahçıvan dergisi, №2, s. 38-43
11. Habibbeyli, İsa. (2011). “Behbudağa Şahtatinski’nin hizmetleri ve akıbeti”, Azerbaycan gazetesi, Bakü, 18-19 Mart.
12. Hacıyev, İsmail, (2003). “Haydar Aliyev ve milli-tarihi yaddaşın berpası”, Bakü, Elm, 162 s.
13. Hacıyev, İsmail, (2011). “Kars mukavelesi: Nahçıvan’ın arazi taleyi ve muhtariyet meselesi”, “Şark kapısı” gazetesi, Nahçıvan, 27 Eylül.
14. Hacıyev, İsmail, Habibbeyli İsa. (2007). “Mustafa Kemal Atatürk ve Nahçıvan”, Bakü, Nurlan, 56 s.
15. Haghazarian, Armen, “Culfa Ermeni mezarlığının Nahçıvan’daki Azerbaycan makamları tarafından yok edilmesi”, [http:// www.ermen.org/turkce/vandallar.htm](http://www.ermen.org/turkce/vandallar.htm)
16. <http://bilgiyelpazesi.blogcu.com/nato-nun-maddeleri-ve-nato-nun-ilkeleri-4-nisan-nat/5162254>
17. http://www.reyhaber.com/index.php?option=com_content&view=article&id=29040&catid=2&Itemid=4
18. İbrahimzade, Fizuli. (2007). “Behbud Ağa Şahtatinski’nin siyasi ve diplomatik faaliyeti”, Bakü, Ecemi, 219 s.
19. İsayev. Elbrus,(2010). “Türkiye’nin Dış Politikasında Nahçıvan Meselesi”, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Kars Kafkas Üniversitesi ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu yayınları, Ankara, s. 405-412
20. Kaçaznuni, Ovanes. (2005). “Taşnak Partisi’nin yapacağı bir şey yok (1923 Parti konferansına rapor)”, İstanbul, Kaynak yayınları, 119 s.
21. Karabekir, Kazım, (1988). “İstiklal Harbimiz”, İstanbul, 1215 s.
22. Nazımoğlu, Natig, (2009). “Nahçıvan merhalesi”, Region plus. Analitik bakış, № 20 (88), s. 18-21.
23. Seferli, Hacı Fahreddin, (2011). “Behbud Ağa Şahtatinski’nin hayatı ve faaliyetinin bazı megamları hakkında”, “Nahçıvan” dergisi, s. 7-18.
24. “SM – Segodnya” gazetesi, 5 Şubat 1993

25. Şihaliyev Emin. (2004). “Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü”, Ankara, Naturel yayıncılık, 378 s.
26. Tengirşek, Yusuf Kemal,(1981). “Vatan Hizmetinde”, Ankara, 287 s.
27. Zengin, Eyüp, İbayev Vefaeddin,. (2000). “Kültür varlıklarının savaş sırasında korunması: Ermenistan işgali altındaki Azerbaycan topraklarında durum”, KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, cilt: II, sayı: 2, s. 285-297.